

УДК 343.13

Олександр Миколайович МУЗИЧУК,

доктор юридичних наук, професор,

заслужений юрист України

проректор Харківського національного

університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8367-2504>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Кожна людина наділена правами та свободами, які повинні гарантуватися і забезпечуватися державою, адже «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави». Ба більше, «держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1]. Керуючись цими «прописними істинами», якими визнається дія принципу верховенства в Україні, кримінальне провадження здійснюється з додержанням названої конституційної засади (ч. 1 ст. 8 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України)) [2]. При цьому «необхідною умовою правового забезпечення охорони прав та законних інтересів учасників кримінального провадження є функціонування механізму такого забезпечення, що містить заходи оптимального балансу забезпечення охорони прав і законних інтересів учасників кримінального провадження та обмеження цих же прав у межах кримінальної процесуальної діяльності» [3, с. 186].

У контексті вищенаведеного вбачається актуальним питання про особливості забезпечення у кримінальному провадженні такого права, як право на захист під час здійснення спеціального досудового розслідування. На особливу увагу заслуговують аспекти реалізації підозрюваним свого права на захист під час спеціального досудового розслідування і труднощі, які виникають у зв'язку із цим.

Забезпечення права на захист є однією із засад кримінального провадження (ч. 1 ст. 20 КПК України), яка полягає в наданні підозрюваному, обвинуваченому, виправданому, засудженому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту

участь у кримінальному провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК України [2]. Крім того, забезпечення права на захист у кримінальному провадженні відповідає європейським правовим стандартам і повинно застосовуватися «з урахуванням практики Європейського суду з прав людини» [2]. Тому повністю поділяємо думку, що «забезпечення захисту прав та свобод людини – завдання, кінцевою метою якого передбачено ефективність та результативність кримінальної процесуальної діяльності» [4, с. 116]. Відповідно у кримінальному процесуальному законодавстві та правозастосовній практиці повинні бути розроблені дієві механізми забезпечення права на захист на всіх стадіях кримінального провадження. При цьому вказане право повинно забезпечуватися в кожному кримінальному провадженні незалежно від його різновиду.

Спеціальне досудове розслідування (*in absentia*) «є одночасно формою спеціального кримінального провадження поряд із спеціальним судовим провадженням та екстраординарною формою досудового розслідування, застосування якої обумовлене необхідністю забезпечити вирішення завдань кримінального провадження в умовах вчинення протидії розслідуванню з боку підозрюваного у формі ухилення підозрюваного від кримінальної відповідальності шляхом переховування від органів слідства та суду» [5, с. 128]. Згідно з ч. 2 ст. 297-1 КПК України спеціальне досудове розслідування здійснюється: 1) на підставі ухвали слідчого судді у кримінальних провадженнях щодо злочинів, перелік яких наводиться в зазначеній нормі права, стосовно підозрюваного, за винятком неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук; 2) на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочину, вчиненого підозрюваним, стосовно якого уповноваженим органом прийнято рішення про передачу його для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся; 3) у випадку вчинення інших злочинів особами, які переховуються від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошені у міжнародний розшук, та розслідуються в одному кримінальному провадженні із злочинами, за-

значеними у цій частині, а виділення матеріалів щодо них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду [2].

Із наведеного випливає, що спеціальне досудове розслідування – це процедура, яка дозволяє притягувати до кримінальної відповідальності (тим самим забезпечуючи невідоротність покарання) осіб, винних у вчиненні окремих злочинів проти основ національної безпеки, громадської безпеки, а також корупційних злочинів. Особливо актуальною вказана процедура стала в умовах збройної агресії проти України. Названа процедура є інструментом «забезпечення ефективних процесів правосуддя» [6]. Разом із тим ефективне розслідування неможливе без забезпечення прав усіх учасників кримінального провадження. У зв'язку з чим, незважаючи на фактичну відсутність підозрюваного під час здійснення спеціального досудового розслідування, йому повинні гарантуватися всі його процесуальні права, зокрема право на захист. В іншому разі існує ризик порушення міжнародного правового стандарту, який полягає в забезпеченні права на справедливий суд.

Законодавець як гарантії забезпечення права на захист під час здійснення спеціального досудового розслідування передбачив:

1) обов'язкову участь захисника. Відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 297-3 КПК України якщо підозрюваний самостійно не залучив захисника, слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для залучення захисника. Крім того, згідно з ч. 4 ст. 297-4 КПК України копія ухвали про здійснення спеціального досудового розслідування надсилається захиснику, відповідно до ч. 2 ст. 297-5 КПК України «копії процесуальних документів, що підлягають врученню підозрюваному, надсилаються захиснику» [2];

2) процедуру інформування підозрюваного про здійснення стосовно нього спеціального досудового розслідування. Зокрема, відповідно до ч. 6 ст. 297-4 КПК України «відомості щодо підозрюваних, стосовно яких слідчим суддею постановлено ухвалу про здійснення спеціального досудового розслідування, невідкладно, але не пізніше 24 годин після постановлення ухвали ... публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора» [2];

3) порядок вручення процесуальних документів підозрюваному при здійсненні спеціального досудового розслідування. Згідно зі ст. 297-5 КПК України підозрюваний вважається належним чином ознайомлений зі змістом повістки про його виклик під час здійс-

нення спеціального досудового розслідування з моменту її опублікування у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора [2].

Отже, забезпечення права на захист під час здійснення спеціального досудового розслідування відповідає як засадам кримінального провадження, так і «міжнародним стандартам забезпечення справедливого судового розгляду» [7]. У кримінальному процесуальному законодавстві закріпленні процесуальні гарантії забезпечення права на захист під час здійснення спеціального досудового розслідування, основними серед яких є обов'язкова участь захисника, визначеність процедури інформування підозрюваного про здійснення стосовно нього спеціального досудового розслідування та порядку вручення процесуальних документів підозрюваному при здійсненні спеціального досудового розслідування.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Черванчук В. Забезпечення прав учасників кримінального провадження у статусі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, у процесі проведення слідчих (розшукових) дій. *Юридичний вісник*. 2021. № 3. С. 186–192. DOI: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i3.2203>.

4. Охріменко С. С. Реалізація права на захист у кримінальному процесі. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 2 (80). С. 115–119. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2023.2.20>.

5. Шевчишен А. В. Поняття спеціального досудового розслідування (in absentia) та його функціональне призначення у кримінальних провадженнях щодо корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 125–134.

6. Justtalk#9. In absentia під час окупації: місія нездійсненна? Discussion paper // Justtalk : сайт. URL: <https://justtalk.com.ua/post/justtalk9-in-absentia-pid-chas-okupatsii-misiya-nezdijsnenna-discussion-paper>.

7. Шуліка А. Процедура спеціального досудового розслідування in absentia // European Business Association : сайт. 15.09.2023. URL: <https://eba.com.ua/protsedura-spetsialnogo-rozsliduvannya-in-absentia/>.